

Historische Kring Zuidhorn

7e jaargang nr. 1 juni 2017

Het derde perron

Met een operatrein
naar Bremen

Weidevogeltellingen
aan de Zuiderweg

Beckeringh's kaart
van Noord- en
Zuidhorn

Wandeling door de
Noordhornerga

Tolhuizen rond
Zuidhorn

Losse nummers € 2,50

Periodiek van de Historische Kring Zuidhorn

7^e jaargang nr. 1 juni 2017

Redactie

Nico Attema
Anne Drentje
Kees Kugel

Druk

RCG Groningen

Bestuur van de HKZ

Voorzitter	P. H. Pellenbarg	
Secretaris	Vacant	secretarishkz@gmail.com
Penningmeester	A. Fennema	
Overige leden	G. van Agteren-Birza en H. Koot	

Archief

W. Renkema. Archief is in het gemeentehuis

Website

www.historischekringzuidhorn.nl

Inhoud

Vijfschachtweverij	Blz. 3
Het derde perron	Blz. 4
Met een operatrein naar Bremen	Blz. 9
Weidevogeltellingen aan de Zuiderweg	Blz.11
Beckeringh's kaart	Blz.15
Wandeling door de Noordhornerga	Blz.21
Tolhuizen rond Zuidhorn	Blz.27

ISSN: 2214-6008

Illustratie op titelblad: Portret van een nog jonge Theodorus Beckeringh 1712-1790. Maker en uitgever van de provinciekaart ('Borgenkaart') van Groningen

Lezers reactie

In ons periodiek van december 2016 stond op blz. 20 bij 'verzoek aan de lezers' de vraag over *vijschaftweverijen*. Mevrouw Gerda Jaarsma attendeerde ons heel netjes op een verschrijving, want de stof die geweven werd heet *vijschacht*! Ze heeft helemaal gelijk! Dat stond destijds ook in het Schoolmeestersrapport van Noordhorn: *daar waren omstreeks 1830 nog twee vijschachtweverijen*.

Een schacht is bij het weven het deel van het weefgetouw, waar doorheen de ketting(schering) = de lengtedraden gespannen worden. Bij vijschacht zijn dat vijf en dan kun je een dicht weefsel maken.

De stof vijschacht werd onder andere gebruikt voor (historische) kleding. In dat geval gemaakt van een linnen schering met wollen inslag. Het weefsel is vaak behoorlijk stijf/stug. Gerda Jaarsma verwijst naar de webpagina van 'De Grunneger Daansers', waar het volgende staat: 'De stof waarvan het dameskostuum en het hemdrok van de heren gemaakt is heet vijschacht: stof, geweven op een weefgetouw met vijf schachten. Het bestaat uit een linnen inslag met een wollen draad. Het geheel geeft een kleurig beeld van de streekdracht rond 1850'.

Volgens Gerda bevat de textiel-collectie van Landgoed Verhildersum historische kledingstukken van vijschacht.

'Vijschaft' (met een f) blijkt een oud Nederlands streekgerecht te zijn dat zijn naam dankt aan de vijf groenten die erin verwerkt zijn: bruine bonen, winterpeen, uien, appelen en aardappelen.

Meer weten? Google dan naar Vijschacht Staphorst, of kijk voor plaatjes op :

<http://degrunnegerdaansers.nl/kleding> of op :

<https://nl.wikipedia.org/wiki/Vijschaft>

Het derde perron op het Zuidhorner Station

In het vorige nummer van dit Periodiek hebben we de vraag gesteld of het Zuidhorner station vroeger ook een *derde* perron had. De aanleiding was de naam van Eethuis 'Derde Perron' in het huidige stationsgebouw.

Leuk bedacht en met een vleugje historie, want de naam perron werd vroeger veel gebruikt om aan te duiden vanwaar een bepaalde trein vertrok of arriveerde. Met die aanduiding van vroeger stap je in Zuidhorn op het tweede perron in de trein naar Groningen, en daar stap je uit op het derde perron. Vandaag zeg je het anders: in Zuidhorn stap je in op spoor 2 en dan je komt in Groningen aan op spoor 6.

Op onze vraag over een derde perron in Zuidhorn kwamen een paar **reacties**. Peter van Kruining schrijft: 'In 1974 was het oorspronkelijke stationsgebouw er nog, met twee perrons. Het eerste perron lag op de plaats waar nu het perron langs spoor 1 is. Het tweede perron lag in de ruimte die er is tussen de huidige sporen. Beide perrons waren laag. De huidige *hoge* perrons zijn gebouwd in de periode van zomer 1975 tot zomer 1976 en zijn veel langer dan de oude *lage* perrons.'

Foto 1: Het nieuwe stationsgebouw in 1976 op een ansichtkaart uitgegeven door J. v.d. Lee, Zuidhorn

Er is voor zover ik kan nagaan nooit een derde perron geweest. Er was wel een derde spoor: een laad- en losspoor voor goederenwagens en het eindigde in een stootblok. Dit 3^e spoor was met een wissel aangesloten op het huidige spoor 2 in de richting Leeuwarden. In 1976 lag spoor 3 er nog. De wagens konden worden geladen of gelost langs een losweg aan de kant van de Hooiweg'. Op foto 1 zien we de nieuwe en hogere perrons, allemaal zoals boven vermeld. Ook het stootblok, tegen tweede perron.

Foto 2: Het oude station van Zuidhorn, ongeveer 1925 (fotograaf P.B.Kramer).

Foto 2 laat de lage perrons en de andere ligging van het tweede perron ook goed zien zoals Peter van Kruining zegt. Maar die wissel is in de richting Groningen!

De Historische Kring Zuidhorn heeft een groot aantal foto's gekregen van de heer J. de Wit. Veel zijn gebruikt in het boek 'Gisteren voor de lens' uit 1983. De heer De Wit was zeer zorgvuldig in de beschrijving van de foto's. Bij bovenstaande ansichtkaart (foto 2) staat: 'Uiterst rechts is nog te zien de mal (aangegeven op uitvergroting foto nr.4) waar geladen hooi- en strowagens van de fa.Smit onderdoor moesten kunnen.

Achter, links, was de laadheuvel voor vee, enz.' Dit was nieuw voor mij en voor veel anderen. Maar als De Wit het zegt zal het toch wel kloppen.

We besluiten om dit eens te gaan uitzoeken.

In het archief van de (oude) gemeente Zuidhorn vond ik een prachtige brief van burgemeester Stronkhorst aan de Nederlands Spoorwegen, gedateerd 27 februari 1960. Na de eerste alinea volgt: 'Bij het station Zuidhorn ten zuidwesten van de spoorbaan (aan de kant van 'Welgelegen' van de heer Cruining, red.) tussen het perron en de spoorweg overgang van de Gast was vroeger een verhoogde los-en laadplaats. Een aantal jaren geleden is deze verdwenen en is overgebleven een braak liggend stuk grond. Aan deze

grond wordt nauwelijks iets gedaan; het onkruid tiert er welig en bereikt soms een hoogte van een meter'.

De lezer begrijpt vast wel wat de burgemeester wil: **opruimen die troep s.v.p.** en jullie moeten betalen. Dat is niet allemaal gelukt. Men werd het **twee** jaar later eens, maar toen puntje bij paaltje kwam weigerde NS te betalen. In dat laatste plan was onder andere sprake van een 177 meter lange haag-beplanting, die precies past tussen spoorwegovergang en station.

Op internet vond ik nog wel een tekening uit 1920 van het emplacement.

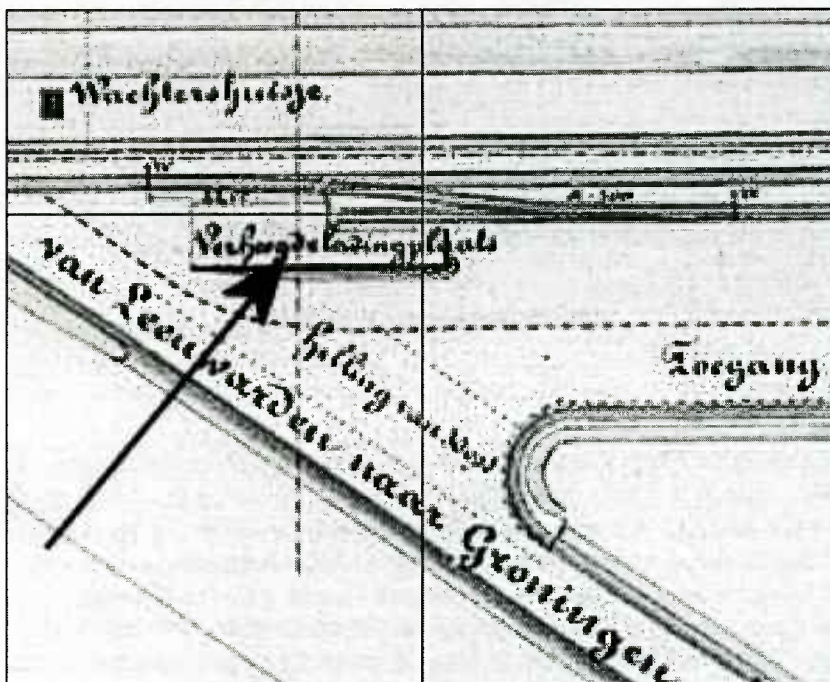

Foto 3: Deel van een plattegrond uit 1920 van het stations-emplacement van Zuidhorn. De weg 'van Leeuwarden naar Groningen' is De Gast, 'Toegang' staat voor Toegang naar het station (de huidige Stationsweg) en de pijl wijst naar de 'Verhoogde ladingplaats'.

Het blijkt dus dat de beschrijving van de heer De Wit bij foto 2 heel correct was, maar dat wij niet goed naar de foto hadden gekeken.

Daarom op de volgende pagina nog eens de bewerkte uitvergroting van die foto.

We zien een goederenwagen links van de stoomtrein. Dat moet dus die losplaats zijn zoals eerder besproken. Het bijzondere is dat het emplacement van het station Zuidhorn ca 1920 zelfs **vier sporen** had, met twee perrons voor passagiers.

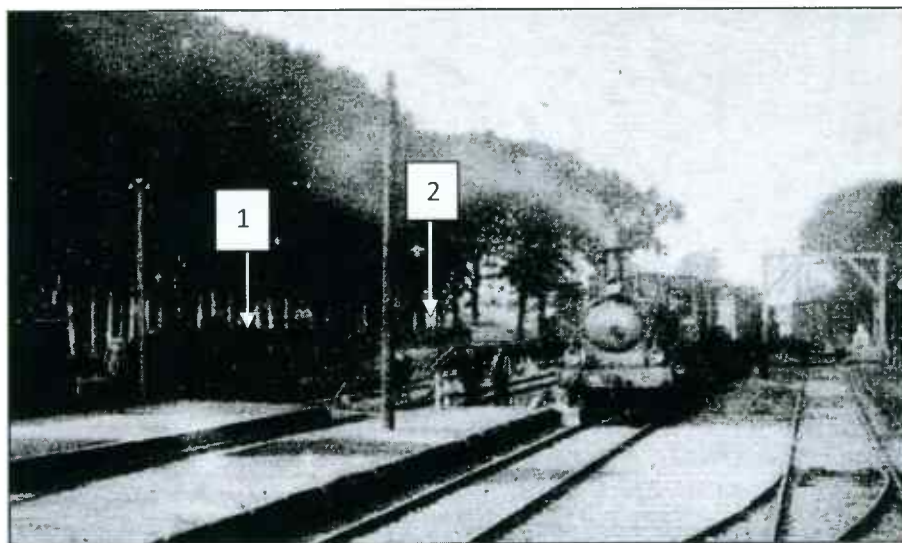

Foto 4: Een deel van foto 2, maar nu wat lichter en met een ander contrast. Uiterst rechts de mal waar geladen hooi- en strowagens van de fa. Smit onderdoor moesten kunnen. En links, minder goed zichtbaar, staat een wagon(1) naast de verhoogde losplaats(2): 'Het derde perron'

Over de los- en laadplaats aan de Hooiweg zijde vond ik een bericht van NS (september 1970) dat men die wilde opheffen. Argument: grote verliezen en exploitatie niet meer verantwoord. Volgens burgemeester Sybesma werd dit niet ervaren als een ernstige handicap. En door een groot aantal bewoners werd 'het tijdverlies als gevolg van rangeren op en nabij de spoorwegovergang wel als buitengewoon hinderlijk ervaren'. Kortom, Zuidhorn was akkoord met opheffen. Wellicht is dit laad- en losspoor ingekort tot aan het nieuwe tweede perron bij de renovatie van het emplacement 1975-1976 waarover Peter van Kruining al schreef. We weten niet wanneer deze los-en laadplaats definitief is verdwenen.

Foto 5. Gebouwen v.d. Firma Smit aan de noordzijde van het emplacement. Onderaan de foto is nog net spoor 3 te zien met enkele met stro beladen

Samenvattend: Er was vroeger op het station een **eerste** perron, een **tweede** perron, en officieel niet een derde perron. Bovendien waren er nog twee losplaatsen. Eentje voor goederen aan de kant van de Hooiweg, in gebruik tot ca. 1970. Deze losplaats was vooral voor hooi en stro, maar ook voor kolen en er was opslagruimte voor de kolenhandelaren.

De tweede losplaats aan de zuidwest kant was in gebruik tot ca 1955. In feite was dit een hogere bult waarop mensen het vee konden begeleiden bij het in- of uitstappen. Eigenlijk **een derde perron speciaal voor het vee!**

Met wat fantasie zou je dus kunnen zeggen dat Zuidhorn na de oorlog nog wel drie perrons had, plus een losplaats voor goederen. In 1960 waren er nog twee, plus de losplaats. En in 1976 was ook die losplaats verdwenen. En sinds een paar jaar zijn er weer drie perrons, inclusief het huidige 'Eethuis Derde Perron'. Het leuke is dat dit 'Eethuis derde perron' gelegen is op de plek waar de goederenwagen staat op foto 4, dat wil zeggen haast op dezelfde plek als het vroegere derde perron!

Met een operatrein naar Bremen in 1932

Oude kranten bekijken, een heerlijke bezigheid! Als het buiten wat miezerig weer is kun je zomaar een paar uur wegduiken in al het 'oude nieuws'. Ik doe dat wel eens via internet, bijv. met het programma Delpher. Ik was op zoek naar iets over de spoorlijn bij Zuidhorn en vond in de Leeuwarder Courant van 27 januari 1932 deze prachtige advertentie.

Leeuwarder courant
27-01-1932

Operatrein naar Bremen

op Zaterdag 13 Febr. a.s.

Aanvang: 15.50 A. T.	„LOHENGRIN” ■ (van RICH. WAGNER) ■	Einde: ± 19.20 A. T.
--------------------------------	--	--------------------------------

Vertrek Leeuwarden 11.06, aank. Bremen-Hbf 15.22
Vertrek Bremen-Hbf 22.25, aank. Leeuwarden 2.15
(alles Amst. tijd).

Prijzen (incl. 3e kl. spoor): 1e rang f 10.—, Sperrsitz f 9.75, parterre f 9.25, 2e rang f 8.75 (2e kl. spoor f 3.25 extra).

Aanmelding tot uiterlijk Donderd. 4 Febr. bij REISBUREAU LINDEMAN, Nieuwestad 55.

Kaartenverkoop: Maandag 8 t/m. Donderd. 11 Febr. Opera-tekst (beknopt) gratis. — **Geen pas!**

In verscheidene kranten, ook in het Nieuwsblad van het Noorden stond een artikel over dit evenement. Er zou een doorgaande trein rijden van Leeuwarden via Groningen, Nieuweschanen en Oldenburg naar Bremen. In Bremen kon men de opera bijwonen, na afloop was er gedurende drie uren tijd om rond te kijken en te eten, en dan nog weer terug. Voor Groningen betekende dit dat men omstreeks 12 uur (middag) vertrok en terug was om kwart over één in de nacht.

De organisatie door de Nederlandse Spoorwegen van dit evenement Leeuwarden – Groningen naar Bremen was een vervolg op het succes van eerdere operatreinen, nl. van Zwolle naar Münster, van Apeldoorn - Deventer naar Dortmund en van Breda - Arnhem naar Duisburg.

Enkele dagen na de voorstelling verscheen er een enthousiaste recensie in de krant! Totaal waren er ongeveer 500 deelnemers waaronder 130 uit Leeuwarden en omstreken, en verder veel mensen die waren ingestapt in Groningen of in Zuidbroek (vanuit bv. Delfzijl, Appingedam en Veendam).

Met de Opera-trein naar Bremen.

Een gewaardeerd rijp.

Enkelen hebben de korte tijd in Bremen vóór de aanvang van de opera gebruikt om

per taxi nog wat leuks te zien, zoals het Raadhuis, met het beeld Roland voor de vrijheid van Bremen, en de prachtige St Pieter kathedraal.

In het theater werden speciaal de Nederlandse bezoekers welkom geheten, waarna zelfs ons volkslied werd gespeeld. Volgens het krantenverslag leek dit helaas evenveel op het Wilhelmus als op de Marseillaise zodat niemand durfde mee te zingen! *(We vonden op Wikipedia dat het Wilhelmus pas in 1932 het officiële volkslied is geworden. Tot die tijd werd 'Wien Neerlands bloed' als zodanig gebruikt. Wellicht veroorzaakte dit het probleem in het theater).*

De opera voorstelling werd goed gewaardeerd. Er was maar één klacht: na afloop te korte tijd om zowel lekker te eten als ook nog wat rond te kijken.

Blijft voor mij nog de vraag: *kon je ook in Zuidhorn instappen?* Uit de dienstregelingen van die tijd weet ik dat er toen al *sneltreinen* reden van Leeuwarden naar Groningen. Die stopten meestal alleen in Veenwouden, Buitenpost, en in Grijpskerk of Zuidhorn. De rit duurde 53 minuten.

Wat ik te weten ben gekomen over die operatrein is dat er wel 'ruimte' in het tijdschema zat voor een stop in Zuidhorn. Misschien weet een van de lezers daar nog iets over te vertellen?

Weidevogeltellingen aan de Zuiderweg tussen 1966 en 1980

De achteruitgang van het aantal weidevogels in Nederland, ook in de weidegebieden waar zij voorheen in grote aantallen aanwezig waren, is zorgwekkend. Grutto's, tureluurs en in iets mindere mate kieviten gaan sterk in aantal achteruit. Wie vanuit Noordhorn het fietspad richting Den Ham neemt, bevindt zich onmiddellijk in een weidegebied, waar de lucht veertig jaar geleden vol was van roepende grutto's, tureluurs en kieviten. Nu heerst er een doodse stilte en hoort men de eerste grutto pas achter Fransum, in een klein reservaat van het Groninger landschap. Natuurlijk, in de eerste helft van april zijn bij Noordhorn één of twee grutto's te horen en zie je een enkele keer een tureluur. Deze dappere exemplaren proberen met de moed der wanhoop tot broeden te komen, maar zij hebben geen schijn van kans. Hoe komt dat? Er is een aantal oorzaken: 1. De grondwaterstand is te laag, waardoor weidevogels niet bij hun voedsel kunnen komen. 2. De bodem wordt bemest door het injecteren van drijfmest, een soort mest die niet bijdraagt tot een rijk insectenleven. Het aantal insecten is daardoor zeer klein, met het gevolg dat (jonge) weidevogels te weinig voedsel vinden. 3. Er groeit één soort gras, dat al in april wordt gemaaid (tijdens het broedseizoen), waardoor een homogene begroeiing ontstaat, die geen beschutting biedt.

Andere (bloeiende) planten zijn niet aanwezig.

In dit artikel kijk ik terug op de jaren zestig van de twintigste eeuw, aan de hand van het archief van de Vereniging Vogelwacht Zuidhorn.

De Vereniging Vogelwacht Zuidhorn

Voor mij ligt een met de hand ingetekende, op 6 mei 1967 gedateerde kaart van een deel van het weidegebied aan de Zuiderweg te Zuidhorn. De kaart is afkomstig uit een map die het zeer zorgvuldig bijgehouden archief bevat van de Vereniging Vogelwacht Zuidhorn. Deze vogelwacht is op 8 november 1966 opgericht tijdens een vergadering in Café Davids (nu Architectenbureau Cruiming), op initiatief van de heer Sietze Hofstee Holtrop.

Links: Sietze Hofstee Holtrop in de jaren zestig achter zijn bureau in het oude gemeentehuis.

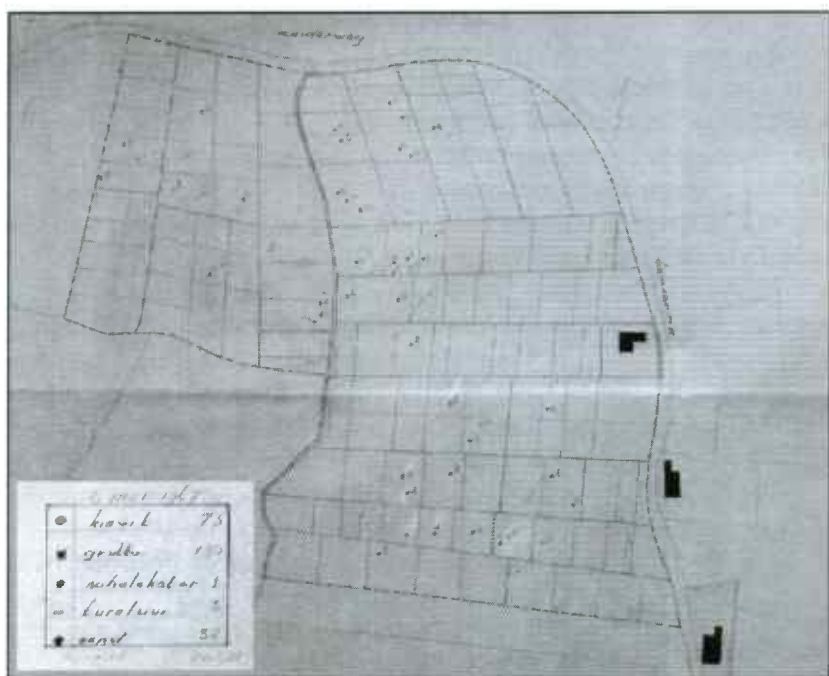
Hofstee Holtrop wordt voorzitter van de vogelwacht, de heer J. Dijk wordt penningmeester en de heer D. Ram secretaris.

In een vergadering op 17 maart 1980 is de vereniging opgeheven, wegens gebrek aan belangstelling en medewerking van de leden.

Het reservaat

Het bestuur van de vogelwacht besloot achtendertig hectare land aan de Zuiderweg, eigendom van de veehouders Harkema, Oomen en Posthumus, te bestemmen tot vogelreservaat.

Er werd afgesproken het terrein af te bakenen met bordjes waarop te lezen was: Verboden toegang-Vogelreservaat. Het doel van de vogelwacht was de weidevogels zoveel mogelijk te beschermen en het rapen van eieren te verbieden. Bovendien werden in het voorjaar systematische tellingen uitgevoerd. Blijkens de resultaten van de tellingen ging het om de nesten van kievit, grutto, tureluur, scholekster en 'eend'. Het is onduidelijk welke eendensoort hier is bedoeld, waarschijnlijk ging het om de wilde eend.

Kaartje weidevogeltellingen op 6 mei 1967. Rechts en boven de Zuiderweg. Van beneden naar boven de boerderijen, Pabemaheerd, Boskamp en Groene Klaver

Enkele onderwerpen leidden in de begintijd van de vogelwacht tot discussies: de wenselijkheid van het rapen van de eerste eieren en het al dan niet plaatsen van nestbeschermers. In de zorgvuldig bewaarde notulen is niet terug te vinden of hierover besluiten zijn genomen.

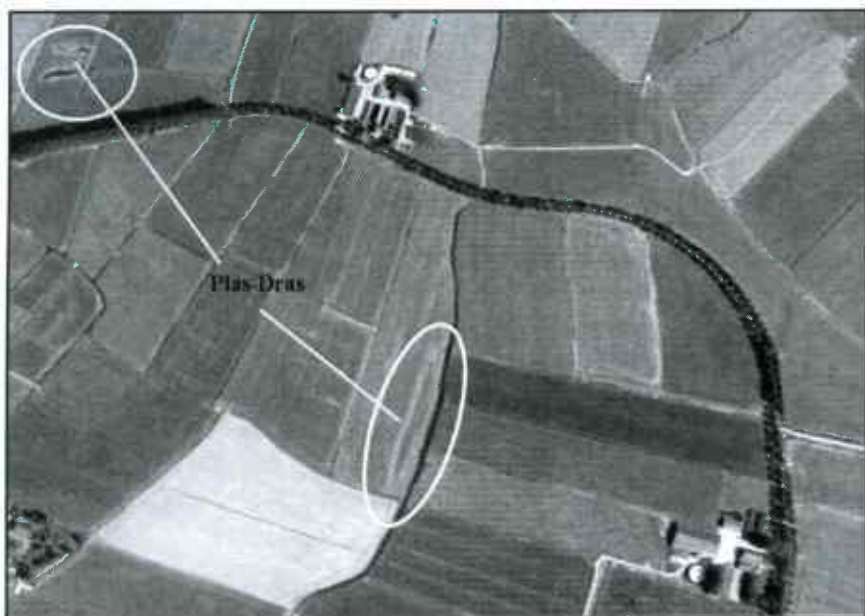
Tellingen

De kaarten met resultaten van tellingen beslaan de periode van 1967 tot 1974. Als je als vogelliefhebber naar de aantallen weidevogels kijkt die in 1967 werden geteld, raak je droevig gestemd. Een voorbeeld: op 6 mei 1967 werden in het reservaat aan de Zuiderweg 40 gruttonesten geteld (130 eieren) en 21 nesten van de kievit (73 eieren). In de jaren zeventig van de twintigste eeuw lopen de aantallen terug. Het laatste kaartje met telresultaten dateert van 4 mei 1974. Er worden dan 39 eieren van de grutto geteld en twintig van de kievit. Het aantal nesten is niet vermeld, maar moet significant lager zijn geweest dan in de jaren zestig.

Waterhuishouding

Een interessant aspect is de waterhuishouding van het gebied. De afwatering van de landerijen van het reservaat geschiedde in de eerste jaren van de tellingen op de Zuidertocht, die op zijn beurt via een gemaaltje zijn water loosde op het Hoendiep. In voorjaar en najaar draaide dit gemaaltje dag en nacht, maar het kon niet verhinderen dat een groot aantal landerijen onder water kwam te staan. De boeren aanvaardden dit als een onontkoombaar feit. Op zekere dag inspecteerde iemand het gemaaltje en stelde vast dat er helemaal geen schoepen meer aan het draaiende rad zaten! Nadat deze opnieuw werden aangebracht, was de wateroverlast verleden tijd, maar was het gebied veel minder geschikt als biotoop voor weidevogels. Dit zou de afname van het aantal weidevogels in het gebied mede kunnen verklaren.

Hoe is de stand van zaken nu in hectare weidegebied van de Zuiderpolder? In het Collectief Beheerplan Weidevogels dat in 2009 door Gedeputeerde Staten van de Provincie Groningen is vastgesteld, wordt gestreefd naar 45 gruttoparen. Nu zouden er naar schatting 40 zijn. Die schatting lijkt mij te optimistisch. Er worden momenteel enkele plas-dras-gebieden gerealiseerd en de afwatering geschiedt met behulp van in het gebied geplaatste watermolentjes. Het is even afwachten welk effect deze voor weidevogels gunstige maatregelen zullen hebben.

Twee plas-dras-gebiedjes ten oosten en ten westen van de Zuiderweg.

De langgerekte natte strook nat weiland ten westen van de Zuiderweg

Beckeringsh's kaartje van Noord- en Zuidhorn

Rond 1748 begon de Groninger jurist en ambtenaar Theodorus Beckeringsh (1712-1790) aan een geweldig en eenzaam karwei. Hij nam zich voor om een gedetailleerde kaart van de provincie Groningen te maken.

Niet zonder moeite en tegenslag lukte het hem uiteindelijk om de voor die tijd bijzonder volledige en nauwkeurige kaart in 1781 uit te geven.

In 2016 verscheen een boek over deze bijzondere man en diens project van de hand van Reinder Reinders, met de titel 'De Atlas van Beckeringsh'.

Prof. Reinders kon bij het schrijven van zijn boek beschikken over een aanzienlijke verzameling kaartschetsen en aantekeningen die Beckeringsh vanaf 1745 maakte ter voorbereiding van zijn 'opus magnum'.

Een van zijn 'voorstudies' vormt het onderwerp van dit artikel.

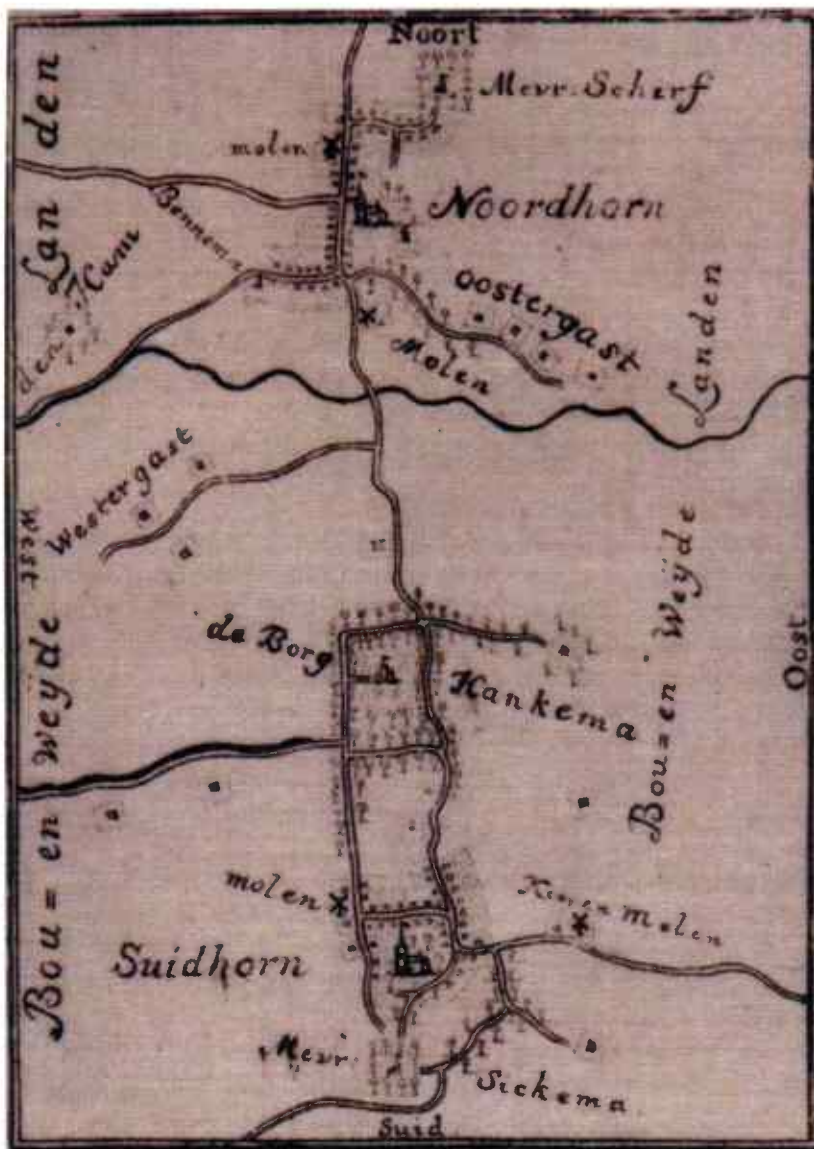
De verkenning van Noord- en Zuidhorn

Rond 1755 legde Beckeringsh de belangrijkste ruimtelijke kenmerken van onze dorpen en hun directe omgeving vast op een kaartje. En tijdens zijn lezing voor de HKZ op 2 maart 2017 vertelde de heer Reinders hoe Beckeringsh bij het verkennen en opmeten van het gebied te werk ging. Essentie was dat hij zijn waarnemingen alleen, en te voet uitvoerde. En dat hij daarbij de afstanden tussen vaste punten mat door het aantal passen met hulp van een vernuftig apparaat te tellen. Zijn nauwkeurige manier van werken zorgde ervoor dat het uiteindelijke resultaat - de provinciekaart van Groningen - voor die tijd behoorlijk accuraat was.

Waarheidsgetrouw

Omdat we mogen aannemen dat de ligging van plaatsen en de loop van wegen en wateren in de tussenliggende honderd jaar niet of nauwelijks veranderden durf ik de tekening van Beckeringsh te vergelijken met de veel exactere militair topografische kaart van 1856.

Het eerste wat daarbij opvalt is dat Beckeringsh niet alle wegen of paden tot het einde afliep. Anders is het niet te verklaren waarom hij die over de Wester- en de Oostergast laat 'doodlopen'. Kennelijk noteerde hij wel het begin van de zandweg maar giste hij naar het verdere verloop daarvan. En zo laat hij de Westergast naar het westen kronkelen en de Oostergast naar het oosten. Zou hij de paden tot het eind zijn gevolgd dan had hij ontdekt dat ze verderop links- of rechtsaf bogen. Door dat verzuim miste hij de waarneming dat het pad over de Westergast min of meer parallel aan de Gast (toen Heirweg) 'terugloopt' naar de huidige Boslaan.

De verschillen tussen 'voorstudie' van Beckeringh en de uitsnede van de militair topografische kaart van 100 jaar zijn op oog niet zo groot. De afstanden en verhoudingen komen heel aardig overeen.

- Verkoop nieuwe en gebruikte auto's
- Reparatie, onderhoud en APK van alle merken

Toyota dealer

Pijpker

Langestraat 22 Noordhorn
Tel. 0594-507850

Gezellig uit eten?
Ook dat kan in ons mooie bedrijf

Tevens voor feesten en catering

De Gast 39 9801AB Zuidhorn
Tel. 0594-502143 www.balk-zalencentrum.nl

Administratiekantoor

Rossing

www.rossingadm.nl

BOS

MANNENMODE

Bos Mannenmode
Hoofdstraat 10
9801BX Zuidhorn

Voorstraat 97
9291CE Kollum

H. Schipper

Administratieve en financiële
dienstverlening

Hans Schipper

Boslaan 46
9801 HH Zuidhorn
tel. 06-51560292
E-mail :
hans.schipper@hetnet.nl

e-mobility
store

De Winkel voor Electrische Mobiliteit

Electrische fietsen, VOGUE, OWIC, SPIKED
en STROMER
E-Steps, Master en City step
E-Scooter, EMCO en GIGI
E-Bakfiets, Johnny Loco
Scootmobielen

Mango Mobility Zuidhorn Overtuinen 13
9801 BR Zuidhorn Tel. 0594-696278

Email: mobilityzuidhorn@gmail.com

Openingsdagen: Woensdag tot en met Zaterdag

P.H. Matter

Gediplomeerd bestrijdingstechnicus

Ongediertebestrijding:

ratten, muizen, wespen, vlooiën,
houtworm, bedwants, kakkerlak,
vleesvlieg, muggen, mijten, vliegen,
overvisjes, pissebedden, biktoren,
woelratten, enz.

*Tevens uw adres voor advies,
zwambestrijding, vogelwering en vochtwering*

Meidoornstraat 1
9804 SH Noordhorn
Tel. 0594-503005
Mobiel 06-57584262
E mail info@mollencursus.nl

BURGLER

TRANSPORT BV

Industrieweg 2a
9804 TG Noordhorn
Telefoon (0594) 50 25 33
Fax (0594) 50 23 93
www.burgler.nl

**Gespecialiseerd in het vervoer
van vloeistoffen**

Dierenspecialzaak
Tuinbenodigdheden
Hengelsport
Vrijtijdsartikelen.

Dorpsvenne 5 / Nieuwstraat 3
Tel.: 0594 502502
Fax: 0594 507649
(We bezorgen gratis)
e-mail: ahcwegman@cs.com
www.arnoldwegman.nl

**Tegen inlevering van deze advertentie 10% korting op uw aankopen
(geldt niet voor aanbiedingen)**

RijwielhalKuis

...De tweewielerspecialist van Noordhorn

Graag tot ziens,
Anne en Jannes

Industrieweg 30
9804 TG Noordhorn
Tel: 0594-507 707

Uit en thuis op een fiets van Kuis!

Rabobank

Pas bij nadere beschouwing vallen de verschillen op tussen zijn tekenwerk en dat van de 19e eeuwse ingenieurs die driehoeksmeting toepasten en van een veel zorgvuldiger terreinverkenning gebruik konden maken

Een dubbele 'vergissing' maakt de Groninger kartograaf bij het tekenen van het pad langs de Oostergast. Niet alleen laat hij ook dit pad zomaar ergens eindigen maar erger: 'zijn' Oostergast ligt ook nog eens *ten noorden van de Noordhornertocht*, en begint op de plaats waar nu de Oosterweg uitkomt in de Langestraat.

De vier molens zijn op één na goed gesitueerd. De voorganger van de huidige Fortuna staat op Beckeringh's kaartje wel erg ver naar het zuiden. Tussen waar nu Benninghestede staat en de Noordhornertocht.
Of vergis ik mij en stond daar in de 18e eeuw inderdaad een molen?

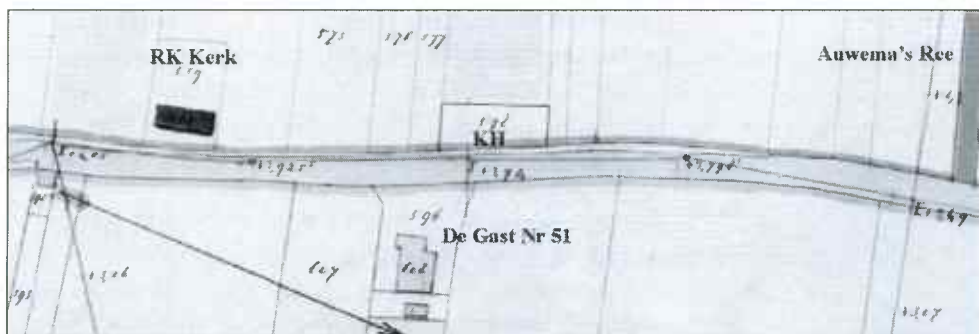
De gerechtsplaats aan de Westergast

Een heel bijzonder symbool op het kaartje is nauwelijks als zodanig te herkennen maar bij nadere beschouwing blijkt het een galg te zijn. Met dit teken markeert Beckeringh als eerste en vermoedelijk ook als laatste de exacte ligging van de oude gerechtsplaats van de grietenij Oosterdeel Langewold.

Op de latere provinciekaart van Groningen, ontbreekt dit symbool. Terwijl de gerechtsplaats van Zuidbroek nog wél met het bekende galgje werd weergegeven. De reden voor dit weglaten is onbekend. Hoe het ook zij, dankzij de waarneming en de aantekening van Beckeringh weten we nu dat er een met bomen omgeven terrein langs de huidige Gast lag dat in latere aktes met het woord 'kaakheem' werd aangeduid.

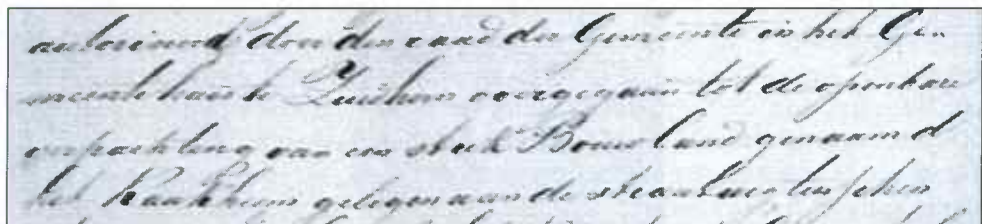
Op deze uitsnede van het kaartje van Beckeringh is, links van de weg naar Noordhorn, met enige moeite, binnen de cirkel, een galg is te zien op een met bomen omgeven terrein. Op de latere provinciekaart van Groningen vermeldt Beckeringh deze plaats niet.

De Gast in 1847 **KH** is F 578 het perceel genaamd 'het kaakheem'. Rechtsboven een deel van wat nu Geert Waldastraat heet. Gast 51 wordt nu bewoond door de fam Brand Buys.

Burgemeester Quintus verpacht het Kaakheem

In 1852 verpachtte de gemeente in de persoon van waarnemend burgemeester Roelof Quintus (portret rechts) het perceel F.578, 10 roeden en 30 ellen groot en genaamd 'het Kaakheem', aan de landbouwer Pieter Wiersema. In de daarop volgende jaren waren nog drie andere pachters. In de contracten staat steeds vermeld dat gemeente zich het recht voorbehoudt om op de gepachte grond een gebouw 'te doen zetten'.

Fragment uit de pachtovereenkomst. Er staat: 'door den raad der Gemeente in het Gemeentehuis te Zuidhorn overgegaan tot de openbare verpachting van een stuk Bouwland genaamd het Kaakheem gelegen aan de straatweg tuschen ..'

Mr. Ganderheijden en de Franse School

In 1872 besluit de gemeente om dit perceel landbouwgrond niet langer te verpachten. Het wordt in twee delen gesplitst. Het zuidelijke deel wordt verkocht aan de plaatselijke kantonrechter mr. Jasper Ganderheijden en diens vrouw

Frederika Wilhelmina Hopma. Op het noordelijke perceel stichtte het bestuur van de 'School voor voorbereidend onderwijs' een gebouw. Deze school was kennelijk bedoeld om leerlingen voor te bereiden op het toelatingsexamen voor Gymnasium of HBS en heette in de volksmond de 'Franse school'. De huizen nrs. 48 en 50 die hier in 1873 gebouwd werden staan er tot op de dag van vandaag.

Links: Mr. Jasper Ganderheijden 1825-1906. Vanaf 1865 kantonrechter te Zuidhorn (Wikipedia)

Links: Gast 48 Huis van fam. Ganderheijden. Rechts: nr. 50 De vroegere 'Franse school'

Besluit

Dankzij het kaartje van Beckeringh, waarvan we tot voor kort zelfs het bestaan niet vermoedden, weten we nu vrij precies waar hij destijds de gerechtsplaats heeft zien liggen. Daarnaast leveren zijn aantekeningen op de plattegrond aanvullende informatie over de bewoning van de 'borgen' **Noordwijk** en **Klinckema** in het jaar dat hij de gemeente Zuidhorn verkende.

Op de eerste woonde mevrouw *Scherfen* en op de tweede mevrouw *Sickema*.

Op grond van deze (en andere) gegevens concludeert Reinders dat Beckeringh zijn verkenning rond **1755** heeft gedaan.

Henriette Scherff - Clant overleed nl. in 1760. Noordwijk werd in datzelfde jaar gekocht door Johan Wolbers.

Aritia Siccama (1689-1768† Kollum) was de ongetrouwde tante van de bekende Wiardus Siccama. Wiardus verbleef in die jaren op de Ennemaborg. Hij kwam eerst in 1775 naar Zuidhorn waar hij tot zijn dood in 1797 op Klinckema woonde.

De Noordhornerga

Aan de rand van Zuidhorn, maar aan de overkant van het Hoendiep, ligt een gebied dat weinigen van naam kennen, laat staan dat zij er ooit kwamen.

Hoewel; er was een tijd waarin de Ga een twijfelachtige bekendheid genoot vanwege de daar aanwezige relaxclub 'de Oase'. Maar de dagen waarin deze club voor de nodige aanloop en opwinding zorgden liggen alweer ver achter ons.

Galanden

De naam van dit gebied is Noordhorner Ga. En op oudere kaarten is sprake van 'de Ga Landen'. Deze oude naam*) is een verwijzing naar de lage ligging van het land en de lagere opbrengst. Ooit was de begrenzing van De Noordhornerga voor buitenstaanders vaag. Maar Niekerkerdiep (1571), Hoendiep (1657), en spoorlijn (1863) zorgden samen met de gemeentegrens in de loop van de eeuwen voor een steeds duidelijker afbakening van het gebied.

Het Van Starckenborghkanaal (1938) maakte een defintief einde aan de eeuwenoude relatie tussen Noordhorn en zijn Ga. Bewoners waren gedwongen om zich op Zuidhorn te oriënteren. En nu, in 2017, heeft de gemiddelde inwoner van Zuidhorn nauwelijks meer een beeld van die oude situatie.

Een wandeling door de Noordhorner Ga

Dit jaar maakte ik voor het eerst sinds ik hier in 1972 kwam wonen, een wandeling door de Ga. Mijn gids was Lodewijk Hoogstra hij werd hier in 1947 geboren en bracht er zijn jeugd door. Een tijd waaraan hij graag terugdenkt. Als kind en jong volwassene heeft hij nooit onder het geïsoleerde bestaan in de Ga geleden. Met een zeker enthousiasme vertelt hij over de saamhorigheid die er was, en over de activiteiten die hij als kind ontplooiide.

Bij diverse plaatsen die wij tijdens onze wandeling door de weilanden passeren kent hij wel een verhaal. Bijvoorbeeld over het daklozenhuis dat de gemeente hier rond 1900 liet bouwen. In dit huis woonden zijn ouders in het begin van hun huwelijk tot het in de zomer van 1943 afbrandde.

*) A.A. Beekman 'Het Dijk- en Waterschapsrecht in Nederland vóór 1795' Blz. 612

Een door een sloot omgeven kaveltje dat Lodewijk aanduidt met de '**De Tip**' herinnert nog aan het bestaan van dit gebouw. Dit stukje gemeentegrond dient nu kennelijk als stortplaats voor aanwonenden. We vervolgen onze wandeling en Lodewijk vertelt over de variatie in grondsoorten, de vroegere voetpaden en de bewoners van de verschillende boerderijen. En niet te vergeten, over *De Oase*.

*De Noordhorner Ga. De met een **kruis** gemarkeerde (onverharde) landwegen zijn verdwenen. De **pijl** rechtsonder wijst naar '**DeTip**', het stukje land waarop in 1900 een daklozenhuis verrees. Binnen de **cirkel** het huis genaamd 'De Oase'*

De Bergplaats

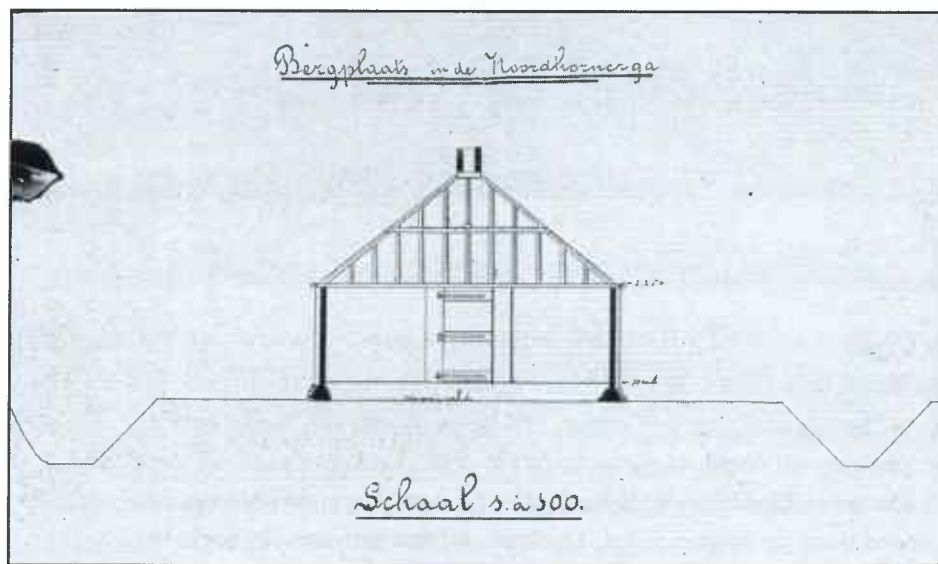
In 1900 werd na veel touwtrekken in de Noordhorner Ga een gemeentelijke '*bergplaats voor daklozen*' gebouwd. Eerder was er al een tijdelijke voorziening gecreeerd in het brandspuithuisje dat naast het kantongerecht aan Auwema's Ree stond. Het comfort van de oude bergplaats moet uiterst beperkt geweest zijn.

Er is dan sprake van twee kamertjes. Mensen die hier werden ondergebracht kwamen kennelijk niet in aanmerking voor een van vijf diaconiewoningen op de hoek van Nieuwstraat en Jellemaweg. Het plan van B&W om de voorziening aan Auwema's Ree, nu Geert Waldastraat, te verbeteren en te verruimen stuitte op bezwaren van omwonenden. Daaronder Ds.Cornelis Hiddes Sijsma emeritus predikant van Oldehove die ooit, net als zijn collega Ds.Heeres van Zuidhorn, deelnam aan de Tiendaagse Veldtocht. Sijsma was de directe buurman van het beoogde daklozenhuis. Kennelijk had hij tegen dit plan geprotesteerd bij B&W. want hij kreeg het volgende antwoord :

*Brief dd. 29 oktober 1898 gericht aan Den Heer ds. C.H. Sijsma te Zuidhorn:
Ter beschikking op uw adres inzake de verplaatsing van het huis van daklozen,
hebben wij de eer u te berichten dat de Raad geen termen heeft gevonden terstond
aan Uw verzoek te voldoen. Burgemeester en Wethouders is evenwel opgedragen
rond te zien of ergens anders in de gemeente ter gelegene tijd, een geschikt terrein
kan worden verkregen tot stichting van een huis voor daklozen.*

De wethouder M.J.Homan

Burg. en Wethouders (get.) D.M.Kruisinga.

Het daklozenhuis van 1900 was een simpel gebouw met vier vertrekken. Het bood alleen bescherming tegen wind en regen. De architect Viets maakte de bouwtekeningen

Twee jaar later kwam het daklozenhuis gereed en op een 'geschikte' locatie. Ver van de dorpen namelijk in de Noordhorner Ga. Tè ver vond een van de toekomstige bewoners die op dat moment nog in het brandspuithuisje verbleef. Een en ander blijkt uit een brief van de burgemeester aan de Commissaris van de Koningin van 29 juli 1900. Kruisinga schrijft dat: *er nu een armenhuis is maar dat de beoogde persoon weigert om uit zijn eerder door de gemeente beschikbaar gestelde 'bergplaats' de vertrekken*. Logisch, hij wilde centraal blijven wonen en niet verhuizen naar een plek ver buiten het dorp.

Boer IJtsma op de maaimachine. Achter hem het in vervallen staat verkerende daklozenhuis. De foto (L.Hoogstra) moet kort voor de brand in 1943 gemaakt zijn.

De Oase

Dan houdt de weg op. Gelukkig kent Lodewijk nog een verdwenen pad waarlangs we nu 'doorsteken' naar de Gaweg. Dat bespaart ons een flinke omweg.

We passeren nu de plaats waaraan de Ga destijds enige 'faam' ontleende: het relaxcentrum 'De Oase'. Volgens Lodewijk werd het etablissement ooit officieel geopend door de burgemeester. Dat leek mij wat onwaarschijnlijk. Maar bij navraag bleek dat er inderdaad een open dag was met een hapje en een drankje. Daar gaven enkele leden van de gemeenteraad en mensen die bij de verbouw en

inrichting betrokken waren 'acte de présence'. Er werd weliswaar niet gespeecht maar men kon zich bij die gelegenheid overtuigen van het feit dat aan alle eisen op het gebied van brandveiligheid en hygiëne werd voldaan.

De club met stijl

Landhuis Oase

Ieder uur stripshow door een van onze 7 gastdames.
Gaweg 12, Zuidhorn, tel. 05940-2072.
Geop. ma. t.e.m. do. 20.00-2.00 u., vrij. en za. 20.00-4.00 u.

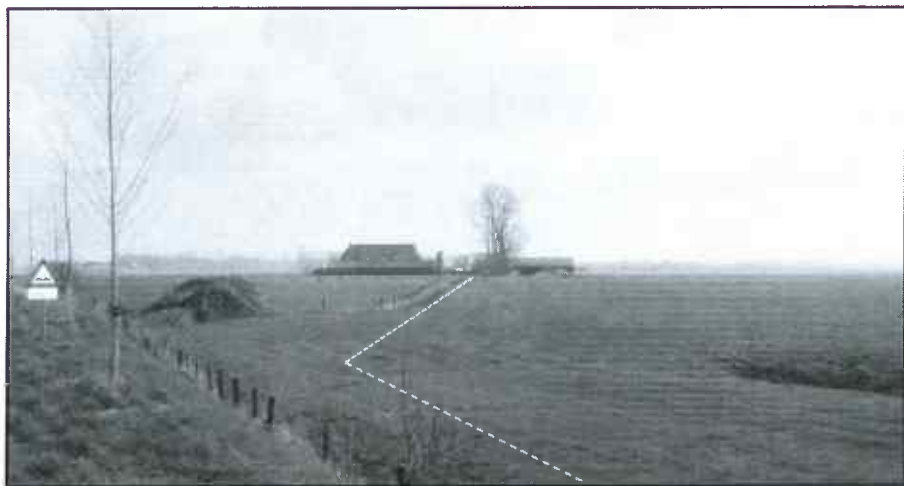
Advertenties als deze verschenen in de jaren '70 wekelijks in de regionale dagbladen

Verdwenen Paden

Vandaag de dag komen wandelaars en fietsers dus niet ver. De twee bestaande wegen lopen dood. Ook voetpaden zoals dat naar het Niekerkerdiep zijn onder het gras verdwenen. En daarmee is het voor beide groepen recreanten een onaantrekkelijk gebied geworden. Want zeg nou zelf, wie wil er langs dezelfde weg terugfietsen als die waarlangs hij zojuist gekomen is.

Op dit kaartje uit 1965 vormde de Gaweg nog een doorgaande, maar onverharde, verbinding die met name de melkrijders en andere transporteurs een omweg bespaarde.

2017 Verdwene aansluiting van de Gaweg met die langs het kanaal naar Gaarkeuken.

Toekomstig Ommetje

Als de gemeentegrens tussen Grootegast en Zuidhorn binnenkort verdwijnt en het gebied tussen Niekerk en Hoendiep onder één bestuur valt, lijkt de tijd gekomen om de Noordhornerga weer voor wandelaars en fietsers te ontsluiten.

Met de aanleg van een fiets-/wandelpad door de weilanden tussen de Gaweg en het Niekerkerdiep, zie stippellijn, zou een aantrekkelijk 'ommetje' ontstaan dat enigszins lijkt op de 'vierdorpen route' *) die mogelijk

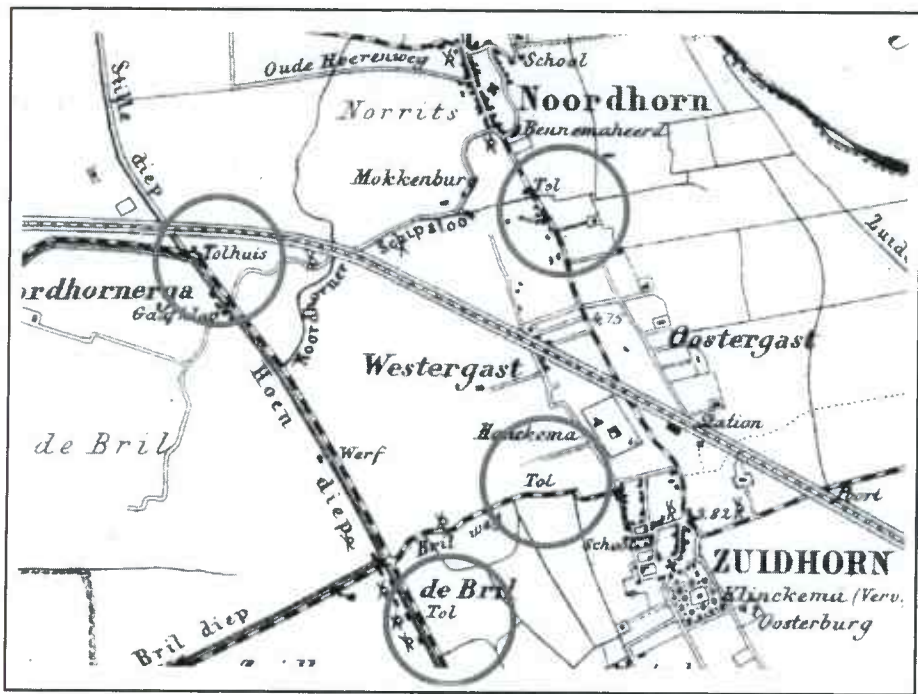
werd door de aanleg van het fietspad tussen Den Horn en de Zuiderweg. Het bestuur van de nieuwe gemeente Westerkwartier zou met (het ondersteunen van) dit initiatief zijn recreërende burgers een groot plezier doen.

*) Zuidhorn -Den Horn-Enumatil-Briltl.

Tollen in de vroegere gemeente Zuidhorn

In tegenstelling tot vorige generaties zijn wij niet meer vertrouwd met het verschijnsel 'tolhek'. Natuurlijk kennen we de situatie dat er tol betaald moet worden voor het gebruik van ponten, tunnels, bruggen of autowegen die de reistijd per auto aanzienlijk verkorten. Maar het feit dat je op weg naar een naburig dorp of stad na betaling - van een in onze ogen gering bedrag - een of meer hekken moet passeren om je doel te bereiken is ons volkomen vreemd. Een tolhek of tolboom is iets van vroeger. En met een zekere nostalgie bekijken we oude prenten of foto's. Plaatjes die een sfeer ademen van rust en goedelijkheid. Verkeer is er nauwelijks en mensen wekken niet de indruk dat ze haast hebben.

De vier tollen rond Zuidhorn ingetekend op de Gemeentekaart van Kuyper uit 1859

Tollen rond Zuidhorn

Er is een tijd geweest dat in de gemeente Zuidhorn tolhekken of tolbomen waren. Twee op de trekweg langs het Hoendiep, één op de Brilweg en één tussen Noord-

en Zuidhorn. De meest bekende is die van Noordhornertolhek omdat deze naam als plaatsnaam behouden bleef. Tot nu kende ik geen afbeeldingen van deze tolhuizen of tolhekken. Maar sinds kort zijn sommige op de site van de Groninger Beeldbank te vinden. Daaronder tekeningen uit de 19e eeuw die gemaakt werden door de ingenieurs die werkten aan de verbetering van het Hoendiep en aan de bouw van de Rijksstraatweg tussen Leeuwarden en Groningen.

Naast ontwerpen voor de constructie van vaste en beweegbare bruggen maakten zij ook tekeningen van nieuw te bouwen tolhekken en bijbehorende woningen. De laatste vaak met kleinere of grotere schuren waarin stalling mogelijk was van ruitjagen, vee en, niet onbelangrijk, van jaagpaarden.

Het Noordhorner Tolhek

Plattegrond van het Noordhorner tolhek in 1820. Rechts van de tolgaarderswoning de Snikstal voor de stalling van de jaagpaarden. Door de sloten rond het gebouw, en langs de trekweg, kreeg het geheel het aanzien van een moeilijk te omzeilen barrière.

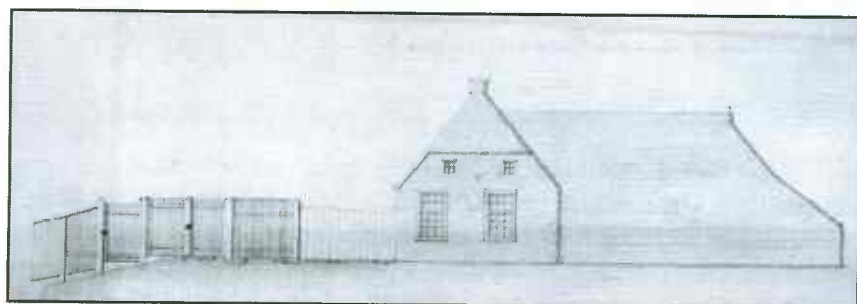
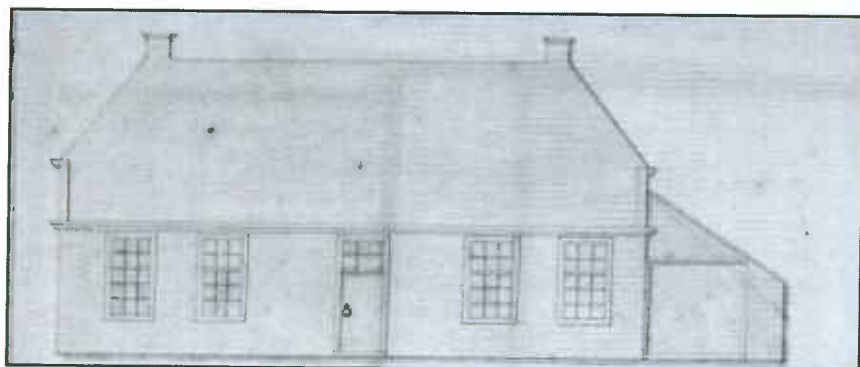
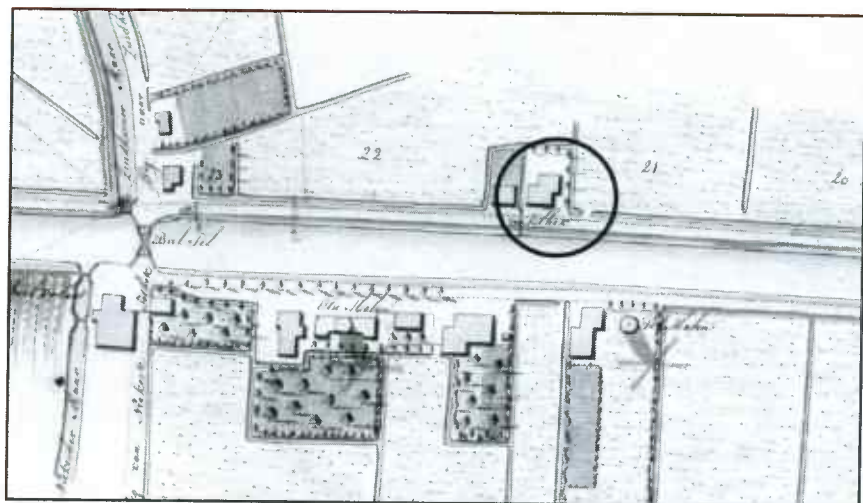
Titel: 'Kaart van den 1e zijtak des grooten wegs der 1e klasse no.1 tusschen de nummerpalen 30 en 35 langs het kanaal van Groningen naar Stroobos'.

Briltil, tolhuis met hek langs de trekweg

Ter hoogte van de woonwijk Noordstar werd tot 1871 tol geheven. Dankzij de tekeningen op de Beeldbank Groningen^{*)} kunnen we ons een voorstelling van de situatie maken. De kaart werd in 1820 getekend en spreekt tot de verbeelding door door de manier waarop akkers (ploegvoren), molens (schaduwten) en boomgaarden werden weergegeven. Het lijkt daardoor alsof iemand 200 jaar geleden vanuit een ballonmand op het dorp neerkeek.

Onder de plattegrond staan de tekeningen voor een nieuw te bouwen tolhuis met tolhek. Het voormalige tolhuis stond hier tot in de 30-er jaren van de 20e eeuw.

^{*)} www.beeldbankgroningen.nl Zoekwoorden: Briltil, of Tollen

Locatie, voor- en zijaanzicht tolhuis aan de trekweg langs het Hoendiep.

Het vroegere tolhuis te Brilt langs het Hoendiep, was later als boerderij in gebruik bij de houtzager Jan Nijland. Rechts onder de nog bestaande fabriekswoningen van de Lijempf.

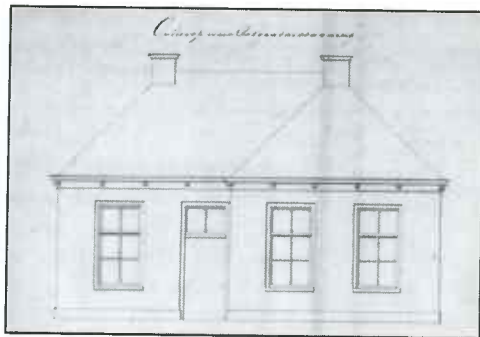
Zuidhorn tol aan de Brilweg

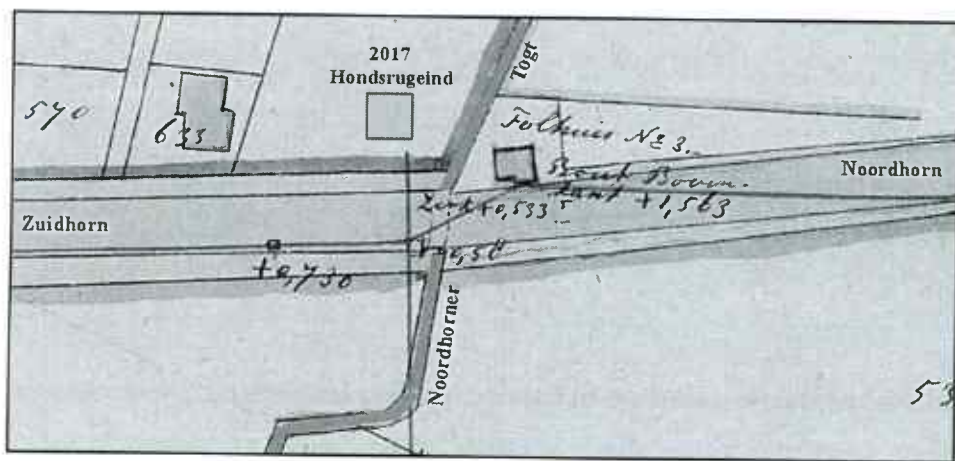
Dit tolhuis, zie boven, stond langs de Brilweg tegenover het huidige Gomarusschool. Om een idee te krijgen van de tarieven een citaat uit 'De Geschiedenis van Zuidhorn': In 1855 kwam er een nieuw tarief tot stand lopende van 1 tot 4 centen; voetgangers/bewoners en landbouwvoertuigen waren vrijgesteld en in het winterseizoen moesten zware wagens het dubbele tarief betalen. De gemeente liet de inning over aan een pachter. In 1876 werd deze gemeentelijke tol afgeschaft.

Rijkstol nummer 3 bij Noordhorn

De tol tussen Zuid- en Noordhorn werd rond 1845 ingesteld toen rijksstraatweg naar Friesland was aangelegd. Er zijn twee ontwerpen voor de tolpachterswoning bewaard gebleven. Het eerste, een vrij imposant gebouw, werd volgens een notitie op de tekening afgekeurd. Het huis rechtsonder kwam er voor in de plaats.

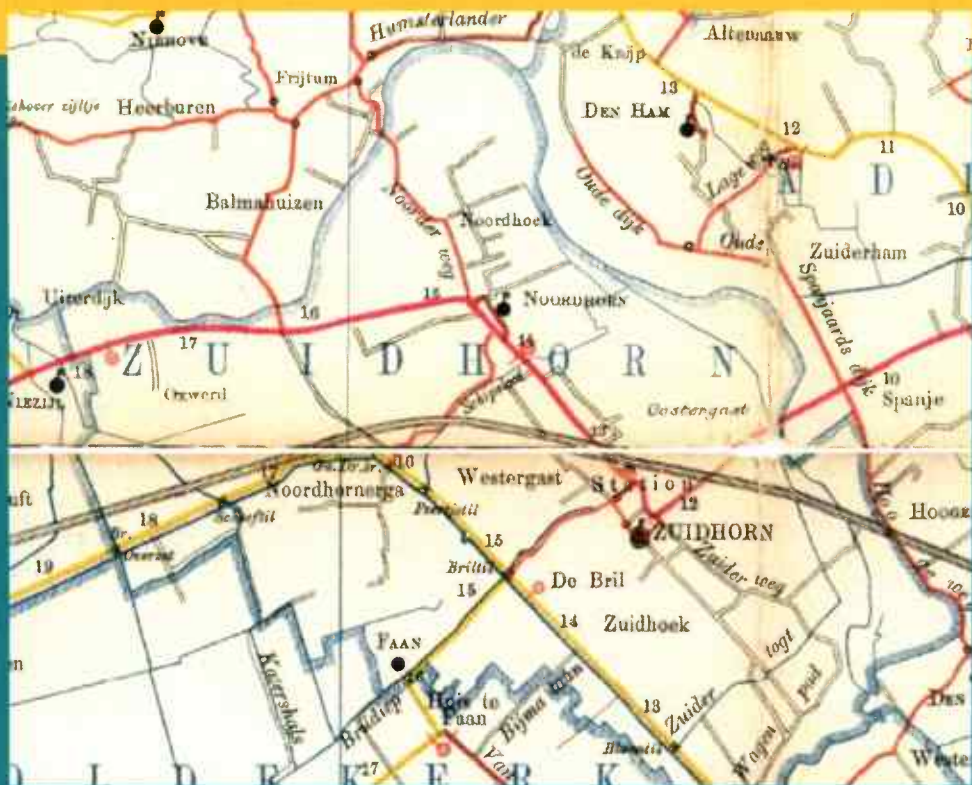

Linksboven: 'Hondsrug end'. Rijksstraatweg 18. Rechts de bouwtekening van het rijkstolhuis Nr. 3. Onder: Situatie in 1847 met tolhuis toen, en met Hondsrug end nu. De Noordhornertocht vormde eeuwenlang de grens tussen Zuidhorn en Noordhorn.

De Rijkstollen, dus ook die bij Noordhorn, werden op 1 mei 1900 opgeheven. Sindsdien herinneren hier en daar alleen nog karakterestieke en strak op de weg gebouwde huisjes, aan de plaatsen waar ooit betaald moest worden voor het gebruik van de weg.

Deel van de 'Wegkaart der Provincie -Groningen' uitgegeven in 1879 door J.C.Hazewinkel Cz. De kaart geeft een compleet overzicht van de tolln in de provincie. De gemeentelijke tol van Zuidhorn aan de Brilweg was al opgeheven. Noordhornertolhek is door een scheur in de kaart onzichtbaar.

TOELICHTING.

- Gewone wegen en scheidingen.
- Dijken.
- Water.
- Rijks kunstwegen.
- Provinciale kunstwegen.
- Gemeente kunstwegen.
- Particuliere kunstwegen.
- Gemeente scheidingen.
- Rijks en Provinciale scheiding.

TEKENEN.

- Gemeente. Hoofdstplaatsen met kerk.
- Gemeente. Hoofdstplaatsen zonder kerk.
- Dorp d'gebrucht met kerk.
- Id. Id. zonder kerk.
- Stinsen.
- Bruggen, beweegbare en vaste.
- Scheiding der verschillende omstreken.
- Tol met tothuis.
- Tothuis met twee afsluitboomen.
- Tol zonder tothuis.
- Tol met twee afsluitboomen.
- Hulp afsluitboom.